

DİSİPLİNLERARASI KADIN ÇALIŞMALARI II
INTERDISCIPLINARY WOMEN'S STUDIES II

Editör : Prof. Dr. Oya IŞIK
Yardımcı Editörler : Prof. Dr. Filiz YURTAL
Prof. Dr. Kubilay VURSAVUŞ
Doç. Dr. Müge KANTAR DAVRAN
Dr. Öğr. Üyesi Metehan ÇELİK
Öğr. Gör. Münire ZEREN AKGÜL
Arş. Gör. Dr. Olcay KARACAN

ADANA – 2019

© Her hakkı saklıdır. Bu kitapta yer alan makalelerin tamamıyla ve/veya bir kısmının kullanılması ancak kaynak gösterilmek kaydıyla kabul edilebilir. Bu kitabın yayım ve tekrar basımı ve çoğaltılma hakkı Çukurova Üniversitesi (Ç.Ü.) Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KADAUM) Müdürlüğüne aittir. Bu kitabın hiçbir şekilde tekrar basımı, fotokopi, teksir veya diğer türlü çoğaltılması, paylaşılması Ç.Ü. KADAUM izni olmaksızın mümkün değildir. İnternet ortamında herhangi bir formatta, şekilde belli bir kişi ve/veya gruba ve/veya herkese açık olan sanal ortamlarda sadece ‘Kitap kapak tasarımı’ ve ‘Editör’ün Önsözü’ paylaşılabilir; bunun dışında kitaba ilişkin herhangi bir kısım, bölüm veya bütününe paylaşılması kabul edilemez.

© All rights reserved. With all of the articles in this book place and / or the use of a part it can only be accepted on the condition that the source indicated. The publication and re-publication and reproduction rights of this book Cukurova University (CU) Women's Problems Application Research Center (KADAUM) belongs to the Directorate. Reprint of this book in any way, copy, duplication or other kinds of reproduction, it is not possible without the permission Ç.Ü. KADAUM. On the internet in any format, so a certain person and / or group and / or virtual environments open to everyone and just ‘book’s cover design’ and can be shared ‘Editor's Preface’; any part other than that relating to the book, chapter, or unacceptable to share the whole.

Editör : Prof. Dr. Oya IŞIK

Yardımcı Editörler : Prof. Dr. Filiz YURTAL

Prof. Dr. Kubilay VURSAVUŞ

Doç. Dr. Müge KANTAR DAVRAN

Dr. Öğr. Üyesi Metehan ÇELİK

Öğr. Gör. Münire ZEREN AKGÜL

Arş. Gör. Dr. Olcay KARACAN

ISBN: 978-975-487-220-0

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
Çocuklarını Bırak Öyle Gel! Leave Your Children Behind and Then Come! Ayşe AYDIN	1
Kadına Yönelik Şiddetin Erkekliğin İnşası Bağlamında İncelenmesi: Ayla Kutlu'nun Öyküleri Üzerinden Bir Çözümleme Baran BARIŞ	8
Farklı Ayrımcılık Unsurlarının Kolektif Kimliklere Kesişimsel Etkisi Berfin Tutku ÖZCAN	18
Siyasetçi Kadın Gözünden Şiddet: Tekirdağ Örneği Beril GÜNAY	31
İnsani Değerleri Yüceltme Derneği: Göç Yüküne Toplum Cinsiyet Yüğü Berrin ÜNLÜ	42
Dîvân Şiirinde "Anne" ve "Sütanne" Algısı Bağlamında Bazı Değerlendirmeler <i>Some Evaluations in the Context of the "Mother" and "Foster Mother" in Ottoman Poetry</i> Bilge KARGA GÖLLÜ	53
Murray Rothbard'ın Sözleşme Teorisi Perspektifinden Kürtaj Olgusuna Bakış <i>An Overview to Abortion Concept From The Perspective of Murray Rothbard's Contract Theory</i> Elif Can ÇAKIR	63
Buket Uzuner'in Romanlarında Bir İzlek Olarak <i>Kadın</i> <i>Woman as a Theme in the Novels of Buket Uzuner</i> Emine AYAN	71
Aile Birliğinde Birlikte Temsil ve Kefalette Eşin Rızası <i>Family Union Together to Represent and Spouses Consent for Vouch</i> Fethi KILIÇ, Ümmügülsüm KILIÇ	78
Modernite Maneviyat ve Kadın: Toplumsal Cinsiyet Sorununun Örtülü Halleri Gözde Aynur MİRZA	83
OECD Ülkelerinde Zaman Kullanımı ve Gündelik Yaşamın Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi <i>Time Use of OECD Countries and Daily Life</i> Gülsüm Merve GÖKÇİN, Asila KOÇAK	93
Figen Şakacı'nın Üç Romanında Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın <i>The Women within the Context of Gender in the Three Novels of Figen Sakacı</i> H. Neşe APAYDIN	106
Aristophanes'in Kadınlar Meclisi (<i>Ekklesiazousai</i>) Komedyası Örneğinde Siyasette Kadın <i>Women in Politics in the Example of Aristophanes' Comedy 'Women in The Council'</i> Hatice PALAZ ERDEMİR, İlkay ŞAHİN	115

Feminist Terapi Üzerine Bir Derleme <i>A Review On Feminist Theraphy</i> Hülya ŞAHİN	123
Üçlü Yapıda Kadın, Katılımı, İş Aile Yaşamı Hülya UZUNER DURANSOY	130
Kente Göç Etmiş Kadının Uyumu: Kültürleşme Stratejileri Tercihlerini Belirleyen Çevresel ve Kişisel Faktörler <i>Adaptation of Women Migrated to the City: Contextual and Personal Factors That Determine Preferences of Acculturation Strategies</i> Hümeyra DERVİŞOĞLU AKPINAR, Ahu ÖZTÜRK	153
Kutsal Metinlerin Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Algısına Yansıması <i>The Reflection of Holy Texts to Gender and Women Perception</i> Işıl ALTUN, İsmail ÖZBAY	162
Mühendislik Eğitimi ve Mesleğinde Cinsiyetçilik Işıl VAR, Melodi VAR ÖNGEL	173
Çalışan Kadınlar Arasında Zaman Kullanımı Farklılıkları <i>Differences in Time Use Among Working Women</i> Kardelen Dilara CAZGIR	182
Boşanmış Kadının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Karşılaştığı Sorunlar Lütfiye İŞLER	189
İnci Aral'ın Romanlarında Kadın Tasvirleri: Sözvarlığı Denemesi Melek ÇUBUKCU	196
Türk İnsanının Anne Tasarımı: İmgeler ve Beklentiler <i>The Mother Design of Turkish People: Images and Expectations</i> Mustafa ALTINTAŞ	242
Toplumsal Cinsiyetin Müzik Üzerindeki Yansımaları Münire AKGÜL	252
Cumhuriyet Dönemi İlk Türk Kadın Seramik Sanatçısı Füreyâ Koral'ın Yaşamı Ve Sanat Hayatına Katkıları <i>Füreyâ Koral: The Life of the First Female Republican Period Ceramics Artist and Her Contributions to Artistic Life</i> Nurcan ASLAN	257
Türkiye' deki Mülteci Kadınların Benlik Saygısına Etki Eden Unsurlar <i>Factors Affecting Women's Self-Esteem of Refugees Living in Turkey</i> İdil Sancar KESKİN, Olgun DURAN	264
Koparılamayan Göbek Bağı, Dehşetin Öbür Yüzü Şiddet Rebia DİRİM	270
Türk Romanında İşçi Kadınlar: Reşat Enis ve Orhan Kemal'in Seçilmiş Romanları Üzerine Bir Değerlendirme <i>Labor Women in Turkish Novel: An Evaluation of the Selected Novels of Reşat Enis Aygen and Orhan Kemal</i> Sema ÇETİN BAYCANLAR	275

Kırsal Alanda Küçük Ölçekli Hayvancılık İşletmelerinde Kadınların İşgücü ve Kararlara Katılımı <i>The Participation on Women in Labor and Decisions in Small Scale Livestock Farms in Rural Area</i> Serap GÖNCÜ, Özgül ANİTAŞ, Zeynep ŞAHAN, Sibel BOZKURT, Cahide DEDE	280
Hayvancılık ve Kadın Girişimciler <i>Livestock Farming and Woman Entrepreneurship</i> Serap GÖNCÜ, Zeynep ŞAHAN, Özgül ANİTAŞ, Sibel BOZKURT	289
Cumhuriyet'in Çağdaşlık Yolunda Türk Kadınının Dünü ve Bugünü <i>Turkish Woman's Past and Present on the Contemporarily Way of Republic's</i> Şafak KAYPAK	297
Kırsaldan Kente Göç ve Toplumsal Değişimde Kadının Yeri <i>Migration to Urban From Rural and the Place of Women in Social Change</i> Şafak KAYPAK	310
"Kadının Politikleşmesi" Varsayımı Üzerine: "Kadınlar Saltanatı" <i>On the Assumption of "Women Politicality": "Sultanate of Women"</i> Şeyda ÖZÇELİK	323
Kadına Karşı Ayrımcılığın Nefret ve Ayrımcılık Suçu (TCK M.122) Açısından Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Discrimination against Women in terms of Hate (TCC A.122) And Discrimination Crime</i> Ümmügülsüm KILIÇ, Fethi KILIÇ	348
Algılanan Cam Tavan Sendromu İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Şanlıurfa İlinde Sağlık Kurumlarında Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Araştırma Yasemin KÜÇÜKÖZKAN, Cemile ÇETİN	356
Kadına Yönelik Şiddet Başlığı Altında Olgularla Stigmatizasyona Bakış <i>Stigmatization with Cases of Violence Against Women</i> Z. Yelda ÖZER	368
Kur'an'ın Evlilik ve Çok Eşlilik Konusundaki Rehberliği Zeynel Abidin AYDIN	371

Dîvân Şiirinde "Anne" Ve "Sütanne" Algısı Bağlamında Bazı Değerlendirmeler

Some Evaluations in the Context of the "Mother" and "Foster Mother" in Ottoman Poetry

Bilge KARGA GÖLLÜ¹

Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bilgekarga2011@gmail.com

ÖZET: Dinî, edebî ve tarihî pek çok bilgiyi barındıran dîvân şiirinin, çeşitli yönlerden değerlendirilmesi edebiyat tarihi açısından önem taşımaktadır. Özellikle, âşğın aşk karşısındaki hâllerinin etkili bir dille anlatıldığı geleneğin şiiri, sosyal hayatın da mevzu edildiği geniş bir kültürü içinde barındırmaktadır. Şiirde aşk, sevgili, rakip gibi kavramlar öne çıkarken, aile hayatına dair izlere de rastlanmaktadır. Mesela "peder, mâder, duhter" sözcükleri dîvân şiirinde sıklıkla geçmektedir. Bu nedenle sevgiliye duyulan aşkın yanında, anne sevgisi de metinlerde ifade edilmiş midir, anneye nasıl roller yüklenmiştir sorularına cevap aranmaya gayret edilecektir².

Araştırma sırasında "dâye" sözcüğünün "anne" kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığı ile ilgili bazı görüşlerle karşılaşıldığından "anne" kavramının yanında sütanne anlamına gelen "dâye" ile ilgili beyitler de incelemeye dâhil edilmiştir. "Anne" ve "sütanne" arasında ne gibi anlam ve kullanım farklılıkları olduğu gözlenmeye çalışılmış, bazı çıkarımlarda bulunulmuştur.

Çalışmaya, altmış sekiz divan dâhil edilmiştir. Bu divanların arasında hemen her dönemin önde gelen şairlerinin olmasına özen gösterilmiştir. Eserler okunduktan sonra, elde edilen veriler tasnif edilmiş ve alt başlıklarda değerlendirilmiştir. "Anne" ve "dâye"nin geçtiği örnek beyitler ise günümüz Türkçesine çevrilmiş, beyitlerin daha anlaşılır olması sağlanmıştır.

Yapılan çalışmayla anne ve sütanneliğin dîvân şairlerince algılanışı, rolleri, ilgili benzetme dünyasına dair bazı değerlendirmeler yapılmış, konu hakkındaki araştırmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân şiiri, anne, dâye.

ABSTRACT: Ottoman poetry, which contains many religious, literary and historical information, is important in terms of literature history. In particular, the poem of the tradition, in which the situations of love against love are described in an effective language, embraces a broad culture in which social life is also dealt with. While the concepts of love, beloved and rival are prominent in the poem, traces of family life are found. For example, the words "peder, mâder, duhter" often pass in ottoman poetry. For this reason, besides the love for the beloved, the love of the mother is expressed in the texts, how the roles are loaded on the mother will be tried to answer the questions³.

In the course of the research, when the word "dâye" was used as the equivalent of "mother", word of "dâye" were included in the study. It has been tried to observe what meaning and use differences are between "mother" and "foster mother" and some conclusions have been made.

Sixty-eight divans were included in the study. Among these divans, care was taken to have prominent poets of almost every period. After reading the works, the obtained data were classified and evaluated in sub-headings. "Mother" and "foster-mother" passed the sample couplets, translated into today's Turkish, the couplets have been made more understandable.

In this study, the perception and roles of motherhood and milk motherhood by poets, and some evaluations about the world of analogy were made and it was aimed to contribute to the researches about the subject.

Keywords: Divan poetry, mother, daye.

GİRİŞ

Dîvân şiirinde anne, "ana, ane, mâder, ümm, vâlide" kelimeleriyle temsil edilmiştir. Kaynaklarda anne, "Çocuğu olan kadın, ana, valide, kocakarı, mader, nene, aba" (Türkçe Sözlük, 2011, s. 131); mâder: "Çocuk dünyaya getiren kadın; ana, temel; birinci, sebep olan; yeryüzü, eskilerin nazarında dört unsurdan her biri" (Enverî, 1382, C. II, s. 2025); ümm "Anne ana, valide, mâder" (Parlatır, 2011, s. 1763); vâlide "[Ar.] Doğuran, ana, anne" (Parlatır, 2011, s. 1778) olarak tanımlanmıştır. "Dâye" ise "Bir çocuğun annesi dışında sütünü emmiş olduğu kadın, sütana, sütnine" (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2190); "Dadı, bir veya birkaç çocuğa bakmakla görevli hizmetçi kadın"

¹ Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bilgekarga2011@gmail.com

² Bu çalışma eldeki veriler arasından seçilen beyitlerden hareket edilerek hazırlanmıştır. Dönemlere göre "anne" algısındaki farklılaşmaların ayrıntılı dökümü, anne ile ilgili deyim ve atasözleri, kadın divan şairlerinin eserlerinde "anne" kavramının kullanımı, "anne" ve "sütanne" ile ilgili benzetme dünyası tabloları, bildiri sınırlarını aştığından başka bir yazıda okuyucu ile paylaşılacaktır.

³ This study is based on the couplets selected from the data available. The detailed breakdown of the differences in the perception of "mother" according to the periods, the idioms and proverbs related to the mother, the use of the concept of "mother" in the works of female ottoman poets, the world of analogy about the "mother" and "foster-mother", will be shared with the reader in another article since it exceeds the limits of the declaration.

(Parlatır, 2011, s. 323); “Dadı, bir veya birkaç çocuğa bakmağa mahsûs hizmetçi karıtaya bundan ise de mahall-i isti’ mâli başkadır” (Şemseddin Samî, 2006, s. 206); “Annenin yerine çocuğa süt veren veya onun hizmetini yapan kadın; bir kimseye bakan veya eğiten kişi” (Enverî, C.I, s. 991) olarak açıklanmıştır.

“Avret” sözcüğü ise genelde kadın anlamında şiirde geçmesine rağmen, anne manasına geldiğine de rastlanmış, “vâlide” sözcüğünün çoğunlukla kasidelerde bulunduğu görülmüştür. Ayrıca anneliğe dair unsurlar verilerek herhangi bir kelimeyle temsil edilmese de anne kavramı, beyitin ardına gizlenmiş bir mazmun olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Anne ve sütannelik ile ilgili benzetme dünyasının dışında bazı dîvân şairlerimizin anne dilinden yazılmış müstakil şiirleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri Enderunlu Vâsıf’a aittir. Bir kadının ağzından kızına nasihat içeren muhammesi vardır. Annenin kızı ile ilgili endişe ve beklentilerini dile getiren ilginç bir örnektir. Uyarıcı ve yol gösterici özellikleriyle ön planda olan anne, mesnevîlerde de daha çok bu niteliğiyle gözlenir. Kızların ağırbaşlı olması gerektiği ise annelerin öğütlerinde ortak vurgudur (Öztürk, 2013, s. 9).

Ana dilinin öğreniminde ilk akla gelen edebî ürünler, annelerin ağzından dinlenen ninnilerdir. Çocukların daha kolay uyuması için söylenen bu ninniler, aynı zamanda öğretici bir niteliğe sahiptirler. Bu nedenle edebiyatımızda ninni geleneği uzun zamanlardan beri devam etmektedir (Güzel-Torun, 2003, s. 153). Bu ninnilerin örneklerine dîvân şiirinde de rastlanmaktadır. Şeref Hanım Dîvânı’ndaki ninniler, özellikle bir kadın şair dilinden yazılması nedeniyle şiirde kadın kimliğine dair ipuçları vermektedir (Tanrıbuyurdu, 2015, s. 114).

Değerler, âdetler, yasaklar ve daha pek çok husus anneden çocukluk döneminde öğrenilmeye başlanmaktadır. Bu yönleriyle kimliğin oluşmasında son derece önemlidir. Bir çocuk “sürekli eğitim merkezi konumundaki anne sayesinde milli-manevi değerleri kimlik bilinci ile birlikte” (Kuşdemir, 2017, s. 688) benimsemektedir.

Önceki çalışmalara bakıldığında yüzyılın öne çıkan divanları üzerinden ayrıntılı incelemeler ve tasnifler yapılmadığı fark edilmiştir. "Anne" imajıyla ilgili faydalı tespitlerde bulunulmuş, kimi zaman da modern şiirimizdeki "anne" algısıyla ilgili karşılaştırmalı incelemeler yapılmıştır. Yapılan araştırmalar, dîvân şiirinde karikatürize edilmiş, belirsiz annelerin, çağdaş şiirde ise somut annelerin varlığını göstermiştir. Anne, artık “Sahici, somut ve yaşayan etken bir özne” (Aktaş, 2012, s. 128) dir. Abdülhak Hamîd, Cenab Şehabeddin, Ahmed Hâşim, Yahyâ Kemâl annelerine yazdıkları şiirleriyle bilinen şairlerden sadece birkaçıdır. Yahyâ Kemâl’in kalbindeki anne özlemi o kadar derindir ki, bu özlem ve acı küçük yaşta annesini kaybetmesine rağmen ona 74 yaşında “Ufuklar” şiirini yazdırmıştır. Bu şiir, anne acısının yıllar geçse de unutulamayacağını nadir örneklerinden biri olarak gösterilebilir. İsmail Safâ, Tevfik Fikret, Ahmet Hamdi Tanpınar ise hayallerindeki mezar ziyaretlerini şiirlerine yansıtmışlardır (Yüksel, 2011, s. 3-4). Cahit Sıtkı Tarancı anne rahmini mutluluk olarak görmekte ve şiirlerinden “anne rahmine dönüş” arzusu hissedilmektedir (Yayla Tosun, 2009).

Bu çalışmada ise, şairlerin gözünden annenin rolleri ve anne ile ilgili benzetme dünyası hakkında bilgi verilirken sütannenin anneye göre şiirde kullanım farklılıkları üzerinde durulmuştur. Konuya geçmeden önce anneliğin önemi hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

Yaradılışın başlangıç mekânı olan bir rahime sahip olma ve doğurganlığı, “anne” kavramını daha da kutsal bir hâle getirmiştir. Nitekim anne ile ilgili şu ayet onun yaradılıştaki önemini gözler önüne sermektedir: “. . . Sizleri analarımızın karınlarında üç karanlık içinde hilkatten hilkate yaratıp duruyor. İşte Rabbiniz olan Allâh Teâlâ! Mülk O’nun ” (Zümer 39/6). Kur’ân-ı Kerîm’de annenin doğurganlığı, süt emzirmesi, anne ve babaya karşı sergilenmesi gereken güzel davranışlara vurgu yapılmıştır (Bakara 2/83-223-233, Âl-i İmrân 3/36, Nîsâ 4/23, Mâide 5/75-110, Meryem 19/12-13-14-28, Tâhâ 20/38-40, Mü’minûn 23/50, Nûr 24/61, Kasâs 28/7-11, Lokmân 31/14-15, Ahzâb 33/4, Zümer 39/6, Ahkâf 46/15-17, Abese 80/33-34-35-36-37).

Türk destanlarında büyük kahramanların anneleri çoğunlukla ışıktan veya nurdan doğmuşlardır (Sevinç, 1987, s. 11-12). Işık veya nurdan meydana gelme durumu çok eski zamanlardan beri annenin mübarek görüldüğünü gösteren bir işarettir. Onun doğurma vasfına sahip olması ise büyük bir ayrıcalıktır. Öyle ki mitolojide doğum sırasında gebe kadınları koruyan ve onlara yardımcı olan Tanrı Umay da “ana” olarak nitelendirilmiştir. Umay Ana, anne rahmindeki bebeği korur, annenin bedenine girip çocuğun ölmesine engel olur ve doğumu engelleyecek kötü ruhlara karşı savaşırdı. (Dilek, 2014, s. 189). Orhun yazıtlarına gelindiğinde ise annenin merhameti ön plana çıkmaktadır. Bilge Kaan annesinin çocuklarına karşı gösterdiği şefkatten bahsederken bu özellikleriyle

bilinen Umay Ana'ya işaretle "Umay gibi anam" demektir (İnan, 1986, s. 27). Göktürklerin millet oluşlarını sağlayan ise bir anne kurttur (Cebeci, 2009, s. 20). Türk destanlarında ve mitolojisinde kadın aile reisi vasfını erkekle paylaşmakla birlikte, arkadaşı ve yoldaşı konumundadır. Hatta bazı destanlarda ilahi bir varlığa dönüşmektedir.

Anne ve baba aile hayatının başlangıcını sağlayan en önemli iki unsurdur. Ortak çatı altında her birinin farklı rolleri vardır ve bu roller bir bütün olan aileyi dayanıklı kılmaktadır. Ancak aile içerisinde baba, evin direği olarak algılanırken anne ise genellikle doğurma ve ev işleri ile akla gelmektedir. Geleneğin dayattığı bu durum, geleneğin şiirinde de kendini göstermektedir. Dîvân şiirinde kadın doğurma, çocuk bakımı gibi özellikleriyle var olurken bu görevleri yapmadığında kınanmıştır. Kadının görevlerini yapan erkek ise alaya alınmıştır. Bunun en güzel örneğini Bâkî'nin Emrî'yi hedef alan bir kıt'asında görmekteyiz. Emrî'nin karısının evde hiç durmadığı, kendi hizmetini dahi kendisinin yaptığı, çocuğunun altını saçı sakalıyla aldığı ifade edilmiştir (Tunç, 2017, s. 956). Buradan kadının evde durması ve erkeğine hizmet etmesi gerektiği, bebeğin altını erkeğin almasının yadığı rahatlıkla anlaşılabilir:

Emrînün inen avreti hîç evde oturmaz
Ol bilüp ider hidmetini kendü eliyle

Oglancuğı yestehleyecek kalkar o miskîn
Kendüsi siler b...ı saçı sakalıyla
(Bâkî, Kıt'a 13)

(Emrînin karısı hiç evde oturmaz, o bilip hizmetini kendi eliyle yapar; oğlancığı dışkısını yapınca o miskin kalkar b...u saçı sakalıyla siler.)

Anne ile ilgili benzetmeler ve annenin rolleri dîvân şiirinde şöyle sıralanabilir:

Fâtihâ Suresi: Anne anlamında kullanılan bir diğer kelime de "ümm"dür. Bu kelime genellikle "ümmü'l-kitâb" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Fâtihâ suresi (Parlatır, 2011, s. 1763) anlamına gelen bu kelime grubunun "ümm" olarak tek başına kullanımı sınırlıdır.

Fâtihâ suresinin, Kur'an'ın ilk ve en büyük suresi olduğu, Tevrat ve İncil'de bir benzerinin bulunmadığı, Bakara suresinin son ayetleriyle birlikte "iki nur" olarak anıldığı, geçmişte hiçbir peygambere benzerinin verilmediği ve şifa niyetine okunduğuna dair hadisler vardır (Işık, 1995, s. 254).

Aşağıdaki beyitte, "kitabın anası" adlandırmasıyla Fatiha suresi kast edilmektedir. Tüm bilgilerin sonsuz denizi olan Kur'an-ı Kerim'in lafız incileri, Fatiha suresinin kulağına ve boynuna süs olmuştur. Her ne kadar beyitte Kur'an-ı Kerim ve Fâtihâ surelerine işaret edilse de "ümm" sözcüğü ve "inciler takınma" durumu arka planda bir annenin varlığını düşündürmektedir:

Sensin ol deryâ-yı bî-pâyân-ı dâniş kim olur
Dür-i lafzın zîb-i gûş u gerden-i ümmü'l-kitâb

(Nefî, K55/24)

(O sonsuz irfan denizi sensin ki söz incilerin kitabın anasının kulağına ve boynuna süs olur.)

Üzerine Yemin Edilen Unsur: Anne ve baba en değerli varlıklar olduğundan, üzerine yemin etmek bir anlamda yemin veren kişinin doğruyu söylediğinin güçlü bir kanıttır. Geleneğin şiirinde yemin genellikle "atam anam" sözüyle ifade edilmiştir:

Senün bu hâl-i miskînün arıdır

Atam anam lebün ogul balı

(Sehî, G294/4)

(Senin bu misk kokulu benin arıdır; atam anam [üzerine yemin olsun ki] dudağın oğul balıdır.)

Anâsır-ı erba'a: Baba genellikle "dokuz", anne ise "dört" kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Baba felekle, anne ise anâsır-ı erbaa ile ilişkilendirilmiştir. Bu dört unsur, nasıl hayatın temelini oluşturuyorsa anne de öyle görülmüştür:

Görmedi anun gibi bu nüh peder çâr **ümmühât**

Kâm-bîn ü kâm-yâb u kâm-bahş u kâm-rân

(Yahyâ Bey, K2/25)

(Bu dokuz baba dört anne onun gibi muradına erişen görmedi.)

Hz. Meryem: Bir anne adı olarak, Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesinin konu edildiği

beyitlerde sıklıkla geçmektedir. Aşağıdaki beyitte Nefî, kalemini Hz. Meryem'e benzetmiştir:
Feyz-i Rûhü'l-Kudüsü eyledi icrâ Nefî

Meryem-âsâ kalemi nâdire-zâ'y oldu yine
(Nefî, G107/7)

(Nefî, Cebrâil'in feyzini icrâ eyledi; Meryem gibi kalemi yine az bulunanı doğuran oldu.)

Doğurganlık: Anne, doğurabilme özelliğinden dolayı kutsal kitaplarda da ayrı bir yere sahiptir. Dîvân şiiirinde anne en fazla doğurganlık vasfıyla ele alınmış, benzetmelere konu olmuştur. Hatta bir anne bazen beşer beşer doğurabilmektedir:

Babanun cânı yürek yağı çekerler kanı

Ana beş beş togıra sencileyin oğlanı

(Behiştî, Matla 33)

(Ana senin gibi oğlanı beş beş doğursun; babanın canını, yüreğin yağını, kanı çekerler.)

Beyitte, bebeklerin babanın canından geldiği, annenin yüreğini tükettiği, kanını emdiği söylene de yine de beşer beşer doğurması arzu edilmiştir.

“zâd” kelimesiyle de kurulan ve bir anneye işaret eden pek çok tamlama ve kelime grubuyla karşılaşılmıştır. Bunlardan en fazla kullanılanı ise “mâder-zâd” kelime grubudur. Bu kelime anadan doğma bazı hastalıklara veya alışkanlıkların derecesine işaret etmek için kullanılmıştır. Mesela aşağıdaki beyitte anadan doğma kör olma durumu anlatılmıştır:

Fürûg-ı re'yini yâd etse şebde şu'le gibi

Görürdü râz-ı dil-i mûru kûr-ı **mâder-zâd**

(Nefî, K30/39)

(Gecede alev gibi görüş ışığını hatırlasa; anadan doğma kör olan bile karıncanın gönül sırrını görürdü.)

Annenin fazla doğurması onun güneşe benzetilmesine de neden olmuştur. Güneşin her gün doğup tekrar batması günlerin annesi anlamına gelen “mâder-i eyyâm” kullanımına yol açmıştır. Bir annenin her seher vakti güneş yüzlü çocuklar doğurmasına şaşılmış ve annenin her gece kiminle birlikte olduğu sorgulanmıştır. Bu beyitte anne sürekli doğurmasıyla güneşe benzetilirken, babanın güzellik üzerindeki etkisi de vurgulanmıştır.

Mâder-i eyyâm her gice kimünle cem' olur

Kim güneş gibi yalın yüzlü togurur her seher

(Mesîhî, G87/2)

(Günlerin annesi her gece kiminle birlikte olur ki her seher vakti güneş gibi sade yüzlü doğurur?)

Ay ve yıldız da şairlere ilham vermiştir. Aşağıdaki beyitte gözyaşı yıldız, yüz ay olarak hayal edilmiştir. Ay ve yıldızın bu durumu “oğullu analı” kelime grubuyla anlatılmıştır:

Üleşdügiçün eşk-i Mesîhî ile haddün

Olmış durur encümle meh oğullu **analı**

(Mesîhî, G288/6)

(Mesîhî'nin göz yaşı ile yanağını paylaştığı için yıldızla ay analı oğullu olmuştur.)

Sürekli Kız Doğurmak: Dîvân şiiirinde örneklerine rastlanan bir durum da kız çocuğu doğurmanın kınanmasıdır. “İslam medeniyeti dairesine girdikten sonra etkileşim içinde bulunduğumuz Arap ve Fars kültürünün de izlerini taşıyan bu çelişkili, cahilane tavır; ‘Âşık Çelebi'nin “Âh elinden kızların feryâd elinden kızların” mükerrer mısralı murabbaında da görülmektedir. Çelebi, art arda doğan kızları yüzünden aşına zehir katıldığını, ocak başında kendine yer kalmadığını, feleğin kendisine haksızlık ettiğini, bu gidişle kaht-ı ricâl/erkek kıtlığı olacağını, ocak, duvar ve eşik kalmayıp her yeri beşik kapladığını, düştüğü bu durum karşısında ancak ağlamağa gücü yettiğini, oğlan çocuklarıyla oynamaya hasret kaldığını söyleyerek kızların elinden feryad eder” (Tunç, 2017, s. 956).

Aşağıdaki beyitte de ne doğurursa kız doğuran bir anne karşımızdadır. Bu durumun her ne kadar Allâh'ın emriyle olduğu söylene de beyitten bir yakınma olduğu anlaşılabilir. Ancak beyitin bir lügazdan alındığı da unutulmamalıdır:

Babasız **anasız** gâyet dogurur

Emr-i Hakla ne dogursa kız olur

(Antakyalı Münîf, Lügaz 2/3)

(Emr-i Hakla ne doğursa kız olur; babasız anasız gâyet doğurur/Allâh'ın emriyle ne doğurursa kız olur; babasız anasız çok doğurur.)

Aşermek: Bildiğimiz gibi anne, hamileliği döneminde çeşitli gıdalara istek duyar. Bu durumu genellikle şairler dünya, ömür, zaman kavramlarıyla ifade etmişlerdir. Zamanın hızlı gelip geçmesi, dünya hayatının pek çok olaya gebe olması gibi durumlar, bu unsurların hamile bir kadına benzetilmesine neden olmuştur:

Bin hâdise ile hâmiledür devr-i rûzigâr
Zinhâr gâfil olma ki kanuña aş yirer

(Necâtî, G127/2)

(Sakin gafil olma ki zaman bin olaya gebedir; kanına aşerir.)

Rahim-Kan Yutma: Ana rahmi mitolojide birçok defa karşımıza çıkar. Hatta bebekler anne bedenini dahi parçalar (Le’vi-Strauss, 1986, s. 42). Dîvân şiirinde de anne ile en fazla “rahim” ve “kan yutma” tabirleri birlikte kullanılmıştır:

Âdemî kan yutmadan hâlî değil ol demde kim

Ana rahminde vücudu câmesin pür-hûn giyer

(Hayâlî, G118/3)

(Ana rahminde vücut elbisesini kanla dolu giyer; o anda ki insanoğlu kan yutmadan uzak değil.)

Kaynaklarda “kan yutmak” deyimi kan kusmak, kan yutturmak, kan kusup kızılılık şerbeti içmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kan kusmak “çok eziyet çekmek” (Aksoy, 1988, s. 820); kan yutturmak “bir iş meydana gelinceye kadar, o işi yapana sıkıntı vermek, kan kusmak”; (Aksoy, 1988, s. 821). kan kusup kızılılık şerbeti içmek “Çektiği sıkıntıyı kimseye sezdirmemek ve kendini iyi durumda imiş gibi göstermek” (Aksoy, 1988, s. 820) olarak tanımlanmıştır. Aşağıdaki beyitte insanoğlunun bir an bile aşktan kurtulamaması durumu güzel bir hüsn-i ta’lil örneğiyle daha ana rahminde kanlı elbise giymesine ve kan yutmasına bağlanmıştır. Yani o zamandan beri eziyet çekmeye alışık olan âşık, doğal olarak dünya hayatında da aşkla yoğrulacak, anadan doğma bir özelliklikle kan yutacaktır.

Hayâlî Dîvânı’nda rahim hem bir cennet bahçesine hem de kanlı olması yönüyle kırmızı elbiseye benzetilmiştir:

Lezzet-i dünyâya mâ’il bilmez uhrâ zevkini

Ana rahmin nitekim bâğ-ı cinân bilir cenin

(Hayâlî, K23/35)

(Dünyâ lezzetine meyilli olan ilahi âlemin zevkini bilmez; nitekim cenin ana rahmini cennet bağı bilir.)

Nasıl ki cenin ana rahmini cennet zannederse, dünyanın zevk ve sefasına bağlı kişiler de bu dünyayı cennet olarak algılayıp ilahi dünyanın zevkini bilemezler. Beyite bakıldığında rahim dünya lezzeti ile cennet bahçesi ilahi hayat ile eşleşmektedir. Rahim bir cennet bahçesine benzetilirken, dünya hayatının kast edilmesiyle bir zıtlık da oluşturulmaya çalışılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Necâtî ve Mesîhî’nin hançerleri, mana annesinin rahmindeki ikiz hançerlere benzetilmiş, rahim ise hançer kını olarak hayal edilmiştir:

Necâtî hançeri ile Mesîhî hançeridür

Nîyâm-ı **mâder**-i ma’nâda tev'emân hançer

(Mesîhî, G93/9)

(Ma’nâ annesinin kınında Necâtî ve Mesîhî hançeri ikiz hançerlerdir.)

Süt Verme-Kesme: Anne sütü, bebeğin büyümesine yardımcı olan en önemli gıdadır. Aşağıdaki beyitte Şair, sevgilinin anne sütü içmek yerine âşığın kanını içmeye özendiğini ve baba öğüdü dinlemediğini dile getirmiştir. Baba öğüt vermesiyle, anne ise süt vermekle ön plana çıkmıştır:

Tıfldur pend-i peder dinlemez ol mâh dahi

Şîr-i **mâder** yirine içmege kanum özenür

(Bâkî, G75/2)

(O ay yüzlü de çocuktur baba öğüdü dinlemez; anne sütü yerine kanımı içmeye özenir.)

Aşağıdaki beyitte şarap küpü anneye, sürahi ise ondan doldurulmasıyla annesini emen bir çocuğa benzetilmiştir:

Hum yanında surâhi ey sâkî

Benzer ol tıfla kim **anasın** emer

(Behiştî, G159/3)

(Ey şarap dağıtan (sevgili)! Şarap küpü sürahi yanında o çocuğa benzer ki anasını emer.)

Bir çocuk, Kur'ân-ı Kerîm'de de işaret edildiği gibi iki yılda süttten kesilebilir. Hatta Bakara suresinde boşanan annelerin de iki tam yıl emzirmesine ve bu süre zarfında çocuğun babası tarafından annenin ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğine işaret edilmiştir: “(Boşanan) anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmenin tamamlanmasını isteyenler içindir. Emzirkilerin yiyecek ve giyecekleri, gücü yettiği kadar, çocuğun babasına âiddir. Kimseye gücünden fazlası teklif olunmaz” (Bakara 2/233).

Annelerin süt kesme dönemi şartlara göre değişiklik göstermektedir. Bazı çocuklar anneden süt gelmemesi durumunda anne sütü hiç almazlarken, çoğu anne altı ay çocuğunu emzirmektedir. Bazı kişilerde bu dönem oldukça uzun sürebilmektedir. Dîvân şîrinde de büyüyen çocuğun süttten kesilmesi geleneği sıklıkla vurgulanmıştır. Fuzûlî, annenin büyüyen çocuğu süttten kestiğini ve ona terbiye verdiğini, süt vererek onu beşiğe bağladığını söyler. Bu nedenle dünyayı bir kadına benzetmektedir. Dünyanın rızık ile insanları kendine bağlaması, bu kesildiğinde hayatın sonlanması yönleriyle anne dünya olarak görülmüştür:

Bu sebebden bilübem kim bu cihân avrettir

Avretin böyledir evlâdı ile ef'âli

Ulu evlâdı keser südden ü te'dîb verir

Süd verip lutf ile bağlar beşiğe etfâli

(Fuzûlî, Mukattaat 36/ 3-4. beyit)

(Büyük çocuğu süttten keser ve terbiye verir, süt verip çocukları iyilik ile beşiğe bağlar; kadının çocukları ile durumu böyledir, bu sebepten bilirim ki dünya kadındır/annedir.)

Beşik Sallamak-Yanında Sabahlamak: Aşağıdaki beyitte çocuk beşik içinde açmamış goncaya, anne ise bu beşiği sallamasıyla rüzgâra benzetilmiştir:

Mehd içinde tıfla benzer nâ-şüküfte goncalar

Kim salar gehvâresini nitekim **mâder** nesîm

(Mesîhî, K10/4)

(Açmamış goncalar beşik içinde çocuğa benzer ki; nitekim anne rüzgar beşiğini sallar.)

Beyitte bebek açmamış bir goncaya benzetilirken, anne onu büyütme özelliğiyle, goncanın açılmasına vesile olan rüzgârla ilişkilendirilmiş, anneye mecazi bir anlam yüklenmiştir.

Zâtî ise anneyi muma benzetmiştir. Anne anlamına gelen herhangi bir kelime bulunmamasına rağmen, beyit “mum, uykusuzluk, beklemek, daima kucakta tutmak” kelimeleri bağlamında düşünülünce arka planda bir annenin varlığı hissedilmektedir:

Arkama sâyen girüb dâ'im kucagında tutar

Her gice bekler beni tâ subh dek bî-hâb şem'

(Zâtî II, G625/5)

(Mum her gece beni sabaha kadar uykusuz bekler; arkama gölgen girip daima kucağında tutar.)

Koruyuculuk, Şefkatli Olma, Sonsuz Sevgi: Anne, çocuğunu her türlü tehlikelerden korumakla yükümlüdür. Zaten tabiatı bunu emreder. Bâkî'nin beyitinde, güzelliği dillere destan olan sevgiliye nazar değmemesi için annesi bir muska takmıştır. Günümüzde de bu uygulama devam etmektedir:

Takinur göz degmesün diyü hamâ'il boynına

Sakinur yavuz nazardan n'eylesün **anacugı**

(Bâkî, G534/3)

(Anacığı ne yapsın? Kötü nazardan sakınır; nazar değmesin diye boynuna muska takar.)

Necâtî'nin şu beyitinde, ah etmenin ayıplanmaması gerektiği, çünkü sevgilinin merhamet ve şefkatten yoksun olduğu dile getirilmiştir. Bu durum ise kişinin ana babasız yetiştiğine bağlanmıştır. Beyitte merhamet ile baba, şefkat ile ana eşleşmektedir:

'Ayb itmek olmaz âh-u-enîn itdüğünüze

Çün mihr-ü-şefkat ile bugün ata **anasuz**

(Necâtî, Kıt'a 48/4)

Besleyici Olma: Aşağıdaki beyitte sevgili eşsiz güzelliğinden dolayı huriye benzetilmiş, soyunda peri olup olmadığı sorgulanmış ve onu besleyen anne âdeta tebrik edilmiştir. Burada anne,

besleme rolünü üstlenmiştir:

Ey melek hûrî misün neslünde var mı yâ perî
Âferîn olsun seni perverde iden **anaya**
(Behiştî, G484/5)

(Ey melek huri misin soyunda peri var mı; seni besleyen anaya aferin.)

Her Şeyi Bilme: Bir çocuk, yaptığı davranışlarda annesinin onayını almayı bekler ve böylelikle bu davranışları alışkanlığa dönüştürür. Çocukluk döneminde “sosyal referans alma” durumu yaşanır (Kuşdemir, 2017, s. 682).

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin âşığın kanını içtiği; ancak anne ve babanın dahi bilmediği söylenmiştir. Buradaki “dahi” kelimesi anne ve babanın çocuğu hakkında pek çok şeye vakıf olduğunun işaretidir:

Ata **ana** dahi yârun bilmez iken içdügin
Kana kana mey gibi nûş itdi kanum gizlice

(Necâtî, G476/2)

(Sevgilinin içtiğini baba anne dahi bilmezken; kanımı gizlice şarap gibi kana kana içti.)

Dertli Olma: Genellikle anne, dert ve gam anlamına gelen sözcüklerle birlikte kullanılmıştır: Gam atam oldı derd **anam** yine hecründe yek-sânem
Esirge bu yalunuzın bu gün atanun **ananun**
(Necâtî, K13/7)

(Ey eşi benzeri olmayan put gibi güzel sevgili! Yine ayrılığında gam babam dert anam oldu; bu gün babanın ananın bu yalnızını [tek çocuğunu] koru.)

Kına Yakma: Aşağıdaki beyitte, bayram günü evladının eline kına yakan bir anne yer almaktadır. Beyitteki anne mecazi anlamda beyitte geçse de bayram sabahları anne tarafından çocuğuna kına yakılmasının bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır:

Mâder-i dehr yine tıfl-ı mehûn parmagını
Rûz-ı 'îd irdi diyu eyledi hinnâ ile al
(Necâtî, K16/6)

(Dünyanın anası yine bayram sabahı erdi diye ayın çocuğunun parmağını kına ile al eyledi.)

Koca Râgıp Paşa'nın bir beyitinde, Kahire dünyanın anası olarak görülmüş ve buranın idare edilmeye çalışılmasından âdeta bıkkınlık geldiği söylenmiştir. Beyit huysuz, hırçın yapıda olan bir anneyi de akla getirmektedir. Bu yönüyle ilgi çekici bir örnektir:

Kelâl geldi tasarrufdan **Ümm**-i Dünyâyı
Yeter şu Kâhirenün kahrı 'azm-i Rûm idelüm

(Koca Râgıp Paşa, G112/3)

(Dünyanın anasını idare etmekten bıkkınlık geldi; şu Kâhire'nin kahrı yeter, Rûm'a gidelim.)

Çok eski zamanlardan beri varlığını sürdüren sütannelik, annenin sütü kesildiğinde veya yetmediğinde başvurulan yöntemlerden biridir. Ancak bazı araştırmalarda divan şiirinde “dâye” nin (sütanne) biyolojik anne yerine kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Mesela *Klasik Türk Şiirinde Anne İmajının Ele Alınış Şekilleri* başlıklı incelemede “dâye” kelimesinin bazen biyolojik anne anlamında kullanıldığı söylenmiştir. Bu durum için verilen beyit örneklerinden biri Bursalı Rahmî'ye aittir:

Senün gibi togurmaz tıfl-ı nûrânî zen-i eyyâm
Kamer **dâye** olup sandûka-i çarh olsa gehvâreveş

Beyit günümüz Türkçesine şöyle çevrilmiştir: “Ay anne, gökyüzü beşik de olsa, zamane kadınları senin gibi nur yüzlü bir çocuk doğuramaz”. Bu beyit için “dâye” sözcüğünün “bakıcılık, dadılık anlamından çok doğurganlık vasfı ile mecaza konu olduğu görülür” denilmiştir. Oysaki burada anne “zen-i eyyâm”, sütanne ise kamerdir. Yine aşağıdaki Beyânî'nin beyitinde “dâye” kelimesinin biyolojik anne anlamında (Çavdar, 2016, s. 106) kullanıldığı vurgulanmıştır:

Gülşene böyle zîb ü fer vermez idi dem-i bahâr
Tıfl-ı çemenzâra sehâb olmasa **dâye**-i şeref

(Şerefın sütanesi bahçenin çocuğuna bulut olmasa; bahar vakti gül bahçesine böyle süs ve parlaklık vermez idi.)

Yukarıdaki beyitte sütanne anlamındaki “dâye” sözcüğü “anne” anlamında değil, bakıcılık ve hizmet vasıflarıyla karşımızdadır, nitekim “tıfl-ı çemenzâr” tamlamasından annenin “çemenzâr” olduğu açıktır. Ayrıca bulutun bahçeye yağdırdığı bereket yine bahçenin süslenmesi ve bakımına yöneliktir.

Çalışmamızda bu kelimenin anne anlamında kullanıldığına rastlanmamıştır. Kullanım alanının emzirme, hizmet ve bakım dışına çıkmadığı fark edilmiştir. Bu durumu birkaç örnekle açıklamak uygun olacaktır.

Aşağıdaki beyitlerde sütanne beslemek vasıflarıyla geçmektedir:
Mehd-i gül-zâr üzre geldi **dâye-i ebr-i bahâr**
Tıfl-ı gonca agzın açdı meyl-i pistân eyledi

(Bâkî, K7/4)

(Bahar bulutu gül bahçesinin beşiği üzerine geldi; goncanın çocuğu ağzını açtı emmek istedi.)

Ey Behiştî ma'ni ebkârın ne ra'nâ beslemiş
Eyle billâhi ri'âyet lutf-ı tab'un **dâyesin**
(Behiştî, G387/5)

(Ey Behiştî, daha önce söylenmemiş manaları [sütanne] ne güzel beslemiş; yemin ederim ki yaradılışın güzelliğinin sütannesine uy.)

Cemâlî'nin aşağıdaki beyitinde nevrüz sütanne, gül ise annedir. Beyitte “dâye” bir bakıcı konumunda olduğu gibi eğitim verme anlamındaki “lala” ile birlikte kullanılması “dâye” nin eğitici tarafını da düşündürmektedir:

Nevrûz gülün tıflına hem **dâyeliğ** eyler
Hem nergis-i mahmûr didi lâleye lâla

(Cemâlî, K1/11)

(Nevruz gülün çocuğuna hem dadılık eder hem sarhoş nergis laleye lala dedi.)

Nef'î'nin şu beyitinde huri dadı, melek lala olarak düşünülmüş ve her iki kelime de hizmet vasfıyla ifade edilmiştir:

Ana hûr u melek **dadı** vü lâla olmağa hâzır
Ne dem muhtâc olursa hidmet-i **dadı** vü lâlaya
(Nef'î, K19/37-38-39)

(Ne zaman dadı ve lala hizmetine muhtaç olursa; ona huri ve melek dadı ve lala olmaya hazır[dır])

Bazı şairler, bu iki kelimenin net ayrımını şiirlerinde yapmışlardır. Mesela aşağıdaki beyitin ilkinde üç evlat, dokuz baba, yedi sütanne, dört anne; ikinci beyitte dört anne, yedi sütanne ve dokuz baba bulunmaktadır:

Üç evlâd-ü-tokuz ata yidi **dâye** çihâr ana
Cihânda görmedi hergiz misâlin Hızr Babanun

(Zâtî II, G678/3)

(Üç evlat, dokuz baba, yedi sütanne dört ana dünyada Hızır Baba'nın benzerini asla görmedi.)

Ey püser çâr ümmehât-u-heft **dâye** nüh peder
Yoluña cân virmek için eylemiş hâsıl beni
(Zâtî III, G1486/3)

(Ey oğul dört anne ve yedi sütanne dokuz baba yoluna can vermek için beni meydana getirmiş.)

SONUÇ

Dîvân şiirinde anne, “ana, ane, mâder, ümm, vâlîde” kelimeleriyle temsil edilmiş, avret sözcüğü de bazen anne olarak var olmuştur. Bu kelimeler beyitte bulunmasa da anneliğe dair bazı hususlar bağlamında arka planda bir mazmun olarak anne yer alabilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de anneye dâir ayetlerin varlığı şiirde de Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili benzetmelere yön vermiştir. “Ümm” kelimesi çoğunlukla tek başına değil, “ümmü'l-kitâb” adıyla Fâtihâ suresi anlamındadır.

zâd” kelimesiyle de kurulan ve bir anneye işaret eden pek çok tamlama ve kelime grubu vardır ve bunlardan en çok “mâder-zâd” grubuna rastlanmıştır.

Modern şiire göre dîvân şiirinde annelerin ve anneliğin valide sultanların konu edildiği kasideler dışında soyut olduğu, mecazi anlamlarla şiirde yer aldığı fark edilmiştir.

Baba genellikle "dokuz", anne ise "dört" rakamıyla anılmıştır. Bu durumda baba felekle, anne ise dünyanın temelini oluşturması yönüyle anâsır-ı erba'a ile ilişkilendirilmiş, dert ve gam anlamına gelen sözcüklerle birlikte kullanılmıştır. Baba öğüt vermesiyle, anne ise süt vermekle ön plana çıkmış,

anne ismi olarak en fazla Hz. Meryem kullanılmıştır. Genellikle az bulunan manalarda kalem Hz. Meryem'e benzetilmiştir.

Annenin rolleri on beş alt başlıkta değerlendirilmiştir. Şiirde en fazla doğurganlığıyla geçmekte olan annenin, kız doğurması ise olumsuz karşılanmıştır. Süt vermesi, beşik sallaması, her zaman çocuğun yanında olması, besleyiciliği, koruyuculuğu, sonsuz sevgisi ile şiire konu olmuştur. Şarap küpü, dünya, rüzgâr, mum, mana, güneş, ay, anâsır-ı erba'a, ülke, dert, zaman gibi pek çok unsura benzetilmiştir.

Dîvân şiirinde anne en fazla doğurganlık vasfıyla ele alınırken, çoğunlukla rahim ve kanla ilgili benzetmeler dile getirilmiştir. Âşıkların eziyet çekmeleri rahimde kan yutma, kandan elbise giyme olarak ifade edilmiştir. Ana rahmi kimi zaman bir çilehaneyi andırırken kimi zaman da cennet bahçesi, kırmızı elbise, ilahi hayat, hançer kını gibi benzetmelere konu olmuştur. Aşermek ve hamile olma durumu ise dünya ile ilişkilendirilmiş, ömür, zaman kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır.

Bayram sabahı çocuklarına kına yakması, genellikle dertli olması ve çocuğu hakkında her şeyi bilme vasıflarıyla annenin dîvân şiirinde geniş bir kullanım alanı olduğu gözlenmiştir.

Günümüzde hâlâ anne ve baba üzerine yemin edilmektedir. Şairler de bu durumda "atam anam" sözünü kullanmışlardır. Bu sözde de olduğu gibi "ata" kelimesinin "ana" kelimesinin her zaman önünde yer aldığı gözden kaçmamıştır. İkili kullanımlarda "atam anam, ata ana" gibi kelime gruplarının yaygın olduğu görülmüştür: "atam anam", "babasız anasız", "ata anasuz", "atanun ananun". Bu kullanımın ataerkil yapıdan kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

Dâye ve dadı olarak geçen sütannenin beyit bağlamında emzirme, hizmet ve bakım dışına çıkmadığı, anlam olarak ise "anne" yerine kullanılmadığı fark edilmiştir.

Sütanne emzirme, hizmet ve bakım rolleriyle, anne ise pek çok rol ve geniş bir benzetme dünyası ile var şiirde olmuştur.

KAYNAKLAR

- Akkuş, Metin, *Nef'i Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Aksoy, Ömer Asım, *Deyimlerin Kapsam ve Sınırı Deyimler Sözlüğü 2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988.
- Aktaş, Hasan, Klasik ve Modern Türk Şiirinde Anne ve Çocuk İmgesi, *İDİL*, 2012, C. 1, S. 4, s. 126-144.
- Akyüz, Kenan-Beken, Süheyl-Yüksel, Sedit-Cunbur, Müjgan, *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Aydemir, Yaşar, *Behiştî Dîvânı*, MEB Yayınları, Ankara 2000.
- Cebeci, Dilâver, *Divan Şiirinde Kadın*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009.
- Çavdar, Sevdâ, Klasik Türk Şiirinde Anne İmajının Ele Alınış Şekilleri, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, Bartın 2016, s. 103-118.
- Çavuşoğlu, Mehmed, *Yahyâ Bey-Dîvanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- Çavuşoğlu, Mehmed-Tanyeri, M. Ali, *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*, III. Cild, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987.
- Demirbağ, Ömer, *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Van 1999.
- Derdiyok, İ. Çetin, *Cemalî Hayatı, Eserleri ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Adana 1991.
- Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 11, Ankara 1979.
- Dilek, İbrahim, *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü Altay/Yakut*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014.
- Enverî, Hasan, *Lügat-ı Fürde-i Sühan*, C.I-II, Tahran 1382.
- Güzel, Abdurrahman-Torun, Ali, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- Işık, Emin, Fâtîha Sûresi mad., *İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, 1995, 252-254.
- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Yüce Meâli*, haz.: Ayntabî Mehmed Efendi, baskıya haz.: İsmail Kurt, Huzur Yayınevi, İstanbul 1992.
- Kuşdemir, Orhan Fatih, Millî Kimlik Bilincinin Oluşumunda Kadının/Annenin Yeri, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında "Kadın" Sempozyumu*, Amasya 4-6 Mayıs 2017, s. 679-689.
- Küçük, Sabahattin, *Antakyalı Münîf Dîvânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Küçük, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Le'vi-Strauss, Claude, *Mit ve Anlam*, Çev.: Şen Süer-Selahattin Erkanlı, baskıya haz.: Hilmi Yavuz, Alan yayıncılık, İstanbul 1986.
- Mengi, Mine, *Mesihî Dîvânı*, AKM Yayınları, Ankara 2014.
- Öztürk, Murat, Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula-Ebeveynden Çocuğa-Nasihât Geleneği, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 39, Kasım-Aralık 2013, s. 1-22.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara 2011.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2006.
- Sevinç, Necdet, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1987.
- Tarıbuyurdu, Gülçin, Klâsik Türk Şiirinde Kadın Söyleminin İzinde: Şeref Hanım Dîvânı'nda Ninniler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, 2015, s. 112-120.

- Tarlan, Ali Nihad, *Necatî Beğ Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1963.
- Tarlan, Ali Nihad, *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*, II. Cild, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970.
- Tarlan, Ali Nihad, *Hayâli Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Tunç, Semra, 15-16. Yüzyıl Divanlarında Kadına Dair İnanış ve Kabuller, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında "Kadın" Sempozyumu*, Amasya 4-6 Mayıs 2017, s. 933-963.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2011.
- Yayla Tosun, Hülya, *Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anne*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.
- Yekbaş, Hakan, *Sehî, Bey Divânı*, Kitabevi Yayınları, İst. 2010.
- Yüksel, Süheyla, Şairlerimizde Anne Hasretinin Sembolü Olarak Mezar, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2011, C. 35, S. 2, 1-17.